

Сања Глигић*

Michael Gagarin

Antiphon the Athenian: Oratory, Law and Justice in the Age of the Sophists, University of Texas Press, Austin 2002, стр. 222.

Мајкл Гагарин (*Michael Gagarin*) је професор класичних наука на Универзитету Тексас у Остину и један од водећих светских стручњака за античко грчко право.¹ Мада по основном образовању није правник, током своје каријере највише се бавио баш грчким правом, али и грчком литературом и филозофијом. Антифонт му је привукао пажњу још на докторским студијама на Станфорду, где је писао дисертацију о Протагори. Други важан стимуланс био је 1977. године, када је радио на атинском праву о убиству у оквиру курса „Атинско беседништво“, који је држао на Берклију. Након тога је написао десетине чланака и неколико књига посвећених појединим областима Антифонтновог рада. Књига која се приказује је круна Гагариновог интересовања за овог грчког беседника. Први пут је покушао да комплетира слику, која се као *puzzle* састоји из много делова различитих димензија, а када се сложе – представљају целовит опус интелектуалца Антифонта из Атине.

Антифонт је као један од најистакнутијих грчких беседника ушао у тзв. „александријски канон“ десеторице. Говорништво је у Грчкој постојало вероватно и пре Хомера, али, како истиче Тукидид (*Thucydides* 8.68), Антифонт је био први „логограф“ – писац судских говора. Живео је у другој половини V века пре н.е., који је у Атини обележен радом софиста.

---

* Аутор је асистент-приправник Правног факултета Универзитета у Београду.

¹ Гагарин је аутор неколико незаобилазних студија о античком грчком праву, од којих помињемо само његове прве радове, попут *M. Gagarin, Drakon and Early Athenian Homicide Law*, Yale University Press 1981; *M. Gagarin, Early Greek Law*, University of California Press, Berkeley 1989, као и најновију књигу *M. Gagarin – D. Cohen, The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.

Сачувано је само шест Антифонтових говора, посвећених кривичном делу убиства. Прву модерну едицију Антифонтових говора објавио је Мецнер.² Од тада је прошао читав век док се нису појавила два најзначајнија зборника Антифонтових говора, која су данас незаобилазно штиво за сваког ко се бави проучавањем Антифонтовог живота и рада.³

Почетком XX века откривена је група папируса у Оксирињу у Египту. Међу њима су пронађени и фрагменти софисте Антифонта.⁴ Од њиховог објављивања па до изласка из штампе књиге Мајкла Гагарина која је пред нама, нико није ни помислио да доведе у везу Антифонта беседника и Антифонта софисту.

Ова Гагарина књига садржи седам поглавља. У првом аутор описује активност софиста у другој половини V века пре н.е., што представља социјалну подлогу за објашњење Антифонтовог усмерења. Друго, најважније, посвећено је контроверзама везаним за Антифонта. Од трећег до шестог поглавља Гагарин детаљно разрађује прво филозофска дела, затим прелази на *Тетралогije*, и коначно на судске говоре Антифонта, уз издвајање њихових фрагмената. Седмо је закључно, и у њему аутор на основу претходно приказаних контроверзи и Антифонтовог рада покушава да докаже да је постојао само један Антифонт. На крају књиге налази се апендикс, у коме су на старогрчком и енглеском језику објављени *Конкорд* и *Истина*, два дела Антифонта софисте, која су пронађена на оксириншким папирусима. Гагарин је користио преко седамдесет извора, дао врло прегледан индекс појмова и списак литературе.

У првом поглављу („Софистички период“) Гагарин скицира време у коме су живели софисти. Поред чињеница да реч „софист“ у V веку пре н.е. није била високорангирана и да су они на различите начине подучавали своје ученике, аутор покушава да пронађе сличности, које су карактеристичне за већину софиста. Они су били професионални учитељи, показивали су наклоност ка „истраживању и експерименту“, „парадоксу и игри“, а били су склони и јавним надметањима. Гагарин истиче два закључка. Прво, да је подучавање софиста обухватало различите теме и најчешће није било практично, али је било израз интелектуалне знатижеље, скептицизма и авантуристичког духа, који су истовремено ознаке комплетне пресократовске филозофије. Друго, да „уметност *logoi*“, којој је била склона већина софиста, није била лимитирана само на реторику и то у погрдном смислу као „уметност наговарања“, већ се користила и у судни-

² E. Maetner, *Antiphontis, Orationes XV*, Berlin 1838.

³ K. J. Maidment, *Minor Attic Orators*, Vol. I Loeb Classical Library, Cambridge 1941, а други M. Gagarin, *Antiphon, The Speeches*, Cambridge 1997.

⁴ H. Diels and W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin 1952.

цама и скупштини. Како указује аутор, Платон је ставио фокус на то да су софисти били склони реторици у смислу наговарања, чиме је покушао да уништи наше виђење софиста. У контексту књиге, све је посвећено анализи Антифонта. Он је највише представљен у односу на остале софисте, нарочито када Гагарин покушава да одбрани реторику софиста.

Друго поглавље („Антифонт: живот и рад“), састоји се из објашњења која би могла да помогну да сазнамо да ли је постојао један или два, а можда чак и три Антифонта. Аргументе аутор поставља у два нивоа: прво, утврђује идентитет оратора (логографа) и софисте који је написао *Конкорд* и *Истину*; затим, покушава да докаже да је иста особа написала и *Тетралогије*. Антифонт из Рамунта, син Софилов, онај је кога помиње Аристофан у *Осама* (Ar. *Wasps* 1270, 1301–2) као „сиву еминенцију“ олигархијске револуције 411. пре н.е. Тукидид (*Thucydides* 8.68) истиче његову спремност да помогне у судници и скупштини, а Плутарх (Plut. *Ten Orators* 833a–834b), то да је он човек из народа и патронимик. Гагарин на основу овога закључује да је овај Антифонт аутор судских говора 1, 5. и 6. „Антифонт софист“ се појављује као ривал Сократу у Ксенофоновим *Успоменама* (Xen. *Memorabilia* 1.6.). Аутор истиче да би и овај Антифонт могао да буде учитељ реторике, односно Антифонт из Рамунта, кога помиње Платон (Plat. *Menexenus* 236a). По тој логици „Антифонт софист“ је, у ствари, иста личност као и Тукидидов и Аристофанов Антифонт, јер, како истиче Гагарин, Ксенофонт би се вероватно пре одлучио да са Сократом пореди неког ко је већ афирмисан. У супротном, уколико су ова два Антифонта различите личности, библиографија софисте није позната. Први сачувани текст који указује на разликовање Антифонта логографа и филозофа је Хермоген (Hermog. *Peri Ideon* B399, 171n.2.), који, с једне стране, обојицу назива „софистима“, а, с друге стране, налази да се само *Конкорд* и *Истина* у стилском погледу упадљиво разликују од осталих дела. Гагарин указује на то да новије читање ових филозофских дела, у смислу разликовања жанрова, публике и сврхе која се текстом жели постићи, може да доведе до закључка да је и њих написао Антифонт логограф. Наравно, и сам аутор је свестан да ово није довољно јак аргумент, али му овакав закључак служи као радна хипотеза.

Код *Тетралогија* се аутор сусреће са другачијим проблемом. Наиме, нико од античких писаца није указивао на то да су *Тетралогије* и судски говори дела различитих Антифонта. Увек су објављивани у заједничким рукописима и посвећени истој тематици – убиству. Међутим, модерни аутори су приметили да се у *Тетралогијама* могу уочити карактеристике јонског дијалекта, које нису својствене судским говорима, као и да нису биле компатибилне тадашњој атинској

судској пракси. Гагарин истиче да су *Тетралогije* део софистичке традиције, у смислу да су написане као *antilogiae* (према начелу контрадикторности). Што се тиче стилских разлика, аутор понавља своју аргументацију из претходне контроверзе, односно закључује да је Антифонт могао да модификује свој стил за касније написане судске говоре. Процедурални приговори по Гагарину нису довољно јак аргумент на основу кога би могло да се закључи да је реч о двојници аутора. Гагарин верује да коначан суд о томе колико је Антифонта постојало не може да се донесе без претходног увида у дела која су сачувана. Преостали део књиге је управо посвећен детаљној обради *Тетралогија*, судских говора и филозофских дела.

Треће и четврто поглавље обрађују сачуване фрагменте филозофских радова. Међу темама посвећеним *Истини* издваја се однос *nomos* – *physis*. Антифонт фаворизује *physis* у односу на *nomos*. Међутим, како истиче Гагарин, кроз свеобухватну анализу његове перцепције, језика и знања, Антифонт је више тежио истраживању сукобљених аргумената, у односу на заузимање апсолутне позиције. Другим речима, *nomos*, онако како га схвата Антифонт, није нужно у сукобу са природним правом. Гагарин уочава да исти резон којим се Антифонт служи да не осуди у потпуности *potoi* у *Истини*, користи за њихову подршку у *Конкорду*. „Ко жели да науди свом суседу али се плаши, можда неће остварити своју жељу, али ће схватити да је то обазриво поступање.“ (*Ant. Fragments* 58). У оба дела Антифонт не критикује све *potoi*, већ само њихово непромишљено прихватање. За разлику од *Истине*, која је била апстрактна за *demos*, *Конкорд* се бави популарнијом тематиком, што води ка традиционалном закључивању. Гагарин мисли да је Антифонт на овај начин желео да неке филозофске теме приближи обичном човеку.

У петом поглављу Гагарин анализира *Тетралогije*. Оне обухватају три случаја, односно дванаест говора, пошто је за сваку написано по два говора за тужиоца и по два за браниоца. Нису могле да се изводе на суду и вероватно, како истиче Гагарин, нису биле модел по коме би могла да се изучава форензична реторика (можда индиректно). Биле су више нека врста истраживања судске филозофије, које се не завршава открићем ко је добио спор, већ смишљањем нових аргумената, при чему се питање оставља без одговора. *Тетралогije* се баве убиством које је починио непознати учинилац (*Тетралогија* 1), дозвољеним убиством (*Тетралогија* 2) и убиством у нужној одбрани (*Тетралогија* 3). Нарочиту пажњу привлачи *Тетралогија* 2, у којој је дечак случајно погођен копљем док је вежбао на тренингу. Дискусију на исту тему између Перикла и Протагоре описује Плутарх (*Plut. Pericles* 36), као расправу која је потрајала читав дан. Њих двојица су се питала да ли је крив онај ко је бацио копље, сâмо копље

или организатор тренинга (једино је у последњем случају реч о дозвољеном убиству). Гагарин закључује да ово свакако није био „прави случај“, већ тема која је представљала „проблем“ у филозофским дискусијама тадашњег времена, а да је Антифонт преузео да би је још више продубио.

Антифонтова три судска говора (најстарији сачувани радови логографа) и сачувани фрагменти његове одбране након пада олигархијског режима 411. године пре н.е. су, како истиче Гагарин у шестом поглављу, прави примери судске реторике у V веку пре н.е. Ови говори, које је Антифонт писао за друге, модели су за подучавање форензичне реторике. Говор *У корист Хорега* (Антифонт 6) је написан за оптуженог. Хорег је оптужен због „планирања нехатног убиства“ дечака из хора, који је био под његовим надзором. Дечак је умро након испијања напитка који су му дали хорегови асистенти, без претходних инструкција од хорега. Антифонт се више концентрише на откривање мотива тужиоца у односу на опис самог убиства. Гагарин сугерише да је ово вероватно зато што браниоцу није приличило да своју кривицу пребаци на сараднике. Говор *Против маћеха* (Антифонт 1) је вероватно Антифонт лако добио. Ово је једини од сачуваних говора који је писао за тужиоца, и, како истиче, Гагарин није му било тешко да докаже да је маћеха дужи период тровала свог мужа. *Убиство Херода* (Антифонт 5) је проблематичан говор зато што тело Херода никада није пронађено, аргументи су слаби и више служе да поремете тужиоца, но што представљају квалитетну одбрану. Антифонтова одбрана је, како закључује Гагарин, не само одбрана његових политичких ставова, већ комплетне каријере једног врхунског интелектуалца.

У закључном поглављу под називом „Од софисте до судског беседника“, аутор покушава да обједини све доказе који ће му помоћи да комплетира Антифонта. Концентрише се на његов стил, аргументе и интелектуалну конзистенцију. Ово обухвата и Антифонтову флексибилност и инвентивност да се адаптира различитим жанровима и публици, у зависности од крајњег циља који жели да постигне. Дискусија коју Гагарин износи, представља јаку везу између судских говора, филозофских дела и *Тетралогија*. Он ту везу осликава тако што у судским делима и *Тетралогијама* проналази елементе софистичког учења, и обрнуто, у филозофским радовима уочава правничко образовање. Поглавље завршава кратким прегледом Антифонтове каријере, у којој су *Тетралогије* рани рад, потом следе *Конкорд* и *Истина*, а круну чине логографски и политички ангажман.

Ова књига је намењена онима који желе озбиљно да се баве проучавањем Антифонтовог живота и рада. Међутим, пошто Гагарин поседује елеганцију у изражавању, а садржина је јасна и пре-

гледна, књигу без тешкоћа могу читати и лаици. Не улазећи на овом месту у истинитост ауторових тврдњи да је постојао само један Антифонт, важно је истаћи да се овом књигом исправља неправда према Антифону. Наиме, без обзира на то што његов опус представља значајну колекцију за атинско форензично беседништво, он је у поређењу са Горгијом или Протагором много мање изучаван. Сем тога, ова књига омогућава да се сагледа комплетан допринос софиста, који су утицали на даљи развој реторике. Гагарин баца једно ново светло на њихов рад, које се разликује од Платоновог, не баш љубазног третмана, уз све уважавање његове литерарне генијалности.